

ІРИНА БЄЛІНСЬКА, викладач
Тернопільський національний економічний університет

ФІЛОСОФСЬКА АМПЛІТУДА МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ВІЛЬЯМА БЛЕЙКА

В статті зроблено огляд основних наукових підходів до вивчення філософсько-естетичного світогляду англійського поета доби романтизму Вільяма Блейка, як вагомій складовій мовної картини світу.

Ключові слова: внутрішній світ, мовна картина світу, філософія, науковий підхід, релігія, духовність, християнство.

The article deals with the main scientific approaches to the study of W. Blake's philosophical and esthetic views, his attitude towards different Philosophy schools as essentials of his language world sphere.

Key words: inner world, language model world, philosophy, scientific approach, religion, spirituality, Christianity.

Чим далі відступає від нас у часі епоха романтизму, тим більш масштабним видається і його виникнення, що підсумовувало колосальний досвід європейської культури у сфері самовизначення людини в світі, і його резонансне відлуння в подальшому мовно-літературному процесі.

Починаючи з кінця XVIII ст. і протягом усього XIX ст. в європейській культурі з'являється низка яскравих поетичних індивідуальностей, які прагнуть побудувати власний поетичний космос, дати особисту інтерпретацію світоустрою, знайти неповторні й монументальні образи-узагальнення, які б донесли до читачів усю повноту авторського духовного пошуку. Це не випадково синхронізується в часі й локалізується в європейському культурному просторі. Саме у тодішній Європі кипить і вирує процес тотального оновлення усіх цінностей – релігійних, політичних, наукових, митецьких. Епоха величезних духовних і політичних зрушень, яка розпочала низку революційних процесів у всьому світі та зняла кайдани з мислення й творчості. Нечувано піднеслася креативна роль індивідуальності та відчуття трагізму її існування.

У літературі та мистецтві запанував романтизм, який зламав ідейно-естетичні табу класицизму, розкривши двері не лише ініціативі творчої індивідуальності, а усій повноті загальнолюдського духовного й митецького досвіду. Специфічною особливістю цього мовного періоду є активний пошук індивідуальних засобів у відображенні дійсності.

У цьому контексті вирізняється за масштабністю творчої спадщини постать В. Блейка, чий доробок в останні роки поставав об'єктом для досліджень більшою мірою літературознавців, філософів та мистецтвознавців, залишаючись на маргінесах лінгвістики, за винятком поодиноких розвідок [16; 19], відкриваючи нові перспективи для лінгвістики.

Огляд філософських концепцій та духовно-естетичних орієнтирів, яких митець притримувався або з якими розходився, як вагомих складових індивідуальної мовної картини світу [11, 49] дозволяє краще осмислити унікальність його спадщини.

Блейк жив і творив у георгіанській Англії, протягом другої половини XVIII – першої чверті XIX століть, на тлі поступового утвердження матеріалістичної свідомості і зростання авторитету позитивної науки [детально про вплив науки на поезію у XVIII ст. див.: 22, 28], але його погляди йшли врозрід із загальноприйнятою в ті часи точкою зору на знання та науку.

А. Мортон вірно зазначає, що позиція Блейка була неоднозначною: з одного боку, він засуджує просвітителів за «механічний матеріалізм», а з іншого – бачить в ньому потенційну визвольну силу [11, 152–153]. Блейк висловлював досить специфічні думки, скажімо, про Бекона, Ньюто-

на та Локка, яких він називав «трьома найвеличнішими вчителями атеїзму або доктрини Сатани», а К. Рейн додає до цього, що атеїзм Блейк сприймав як культ природи [24, 12].

Поета цікавило не міметичне начало мистецтва і не пізнання законів матеріального світу, а зрозуміння внутрішніх силових ліній буття, причому крізь протестантські теологічні уявлення тут виразно проглядає міцний ґрунт традиційного католицького містицизму, та, навіть, візйонізму монастирського гатунку.

Тобто, формально світська і суб'єктивна лірична поезія Блейка фактично будувалася на підґрунті сакральної християнської культури і не може бути зрозуміла і витлумачена належним чином без врахування арсеналу цінностей цієї культури.

Й дійсно, деякі образи поезії та живопису Блейка, особливо ж пізньої пори, виразно навіяні традиційними культурними символами християнства, що, на думку однієї з російських дослідниць проявляється у попарній співвіднесеності поем Блейка з книгами пророків [13, 17–18] (пригадаймо його пізній малюнок із зображенням Творця світу Юрайзена, з циркулем в руках, що схилився над якимось проектом). Не слід, проте, скидати з рахунку і більш безпосередній вплив: адже у сучасних Блейкові масонів Бог теж мислився як Великий Архітектор Всесвіту, і циркуль, що символізував божественну міру, став одним з найпоширеніших масонських символів. До цього долучалася негасаюча у століттях і з новою силою піднесена в епоху Блейка енергія гностичної інтерпретації матеріального світу як творіння злого божества або ж такого собі бога-невдахи, у якого нічого не вийшло – гностицизм є одвічним супутником християнства і підґрунтям більшості ересей та богоборчих програм. Усі ці концепції було Блейком тією чи іншою мірою враховано, і гармонійної картини миру від нього, звичайно, годі чекати. Він так само палко віддавався ствердженню Добра, як і апології Зла, і зрозуміло, що жодна свідомість не могла б такої амплітуди витримати. Не випадково за поетом міцно закріпилася репутація схибленого.

Блейк в цілому не був, звичайно, простим переспівувачем традиційної символіки, а виступив як її активний інтерпретатор, який намагався сполучити те, що ніяк не сполучається. Зауважимо принагідно, що поет, звісно, не був піонером в галузі подібних оксюморонних з'єднань та нових потрактувань традиційних концептів – світова культура вже до нього неодноразово мала подібний досвід, який А. Гуревич відносить до епохи Середньовіччя, а О. Якимович – до епохи Відродження [див. докладніше: 4,23; 17,23].

Питання про те, чи ж бачив Блейк у світі присутність Бога, які висував про і contra, можна вирішити лише при врахуванні й поглибленому аналізі тієї книжної за своєю генезою символіко-алегоричної християнської емблематики, яка була для поета не даниною традиції, не інерцією «класичної» спадщини, а конденсацією духовного змісту й експресивною сигніфікацією ідейного змісту поетичного твору.

Не занадто, на жаль, значні і за числом, і за об'ємом, «ближчі» до нас в часі й просторі монографії радянських дослідників, присвячені творчості Блейка, які безнадійно застаріли в силу своєї ідеологічної тенденційності, де «знято» високий трагічний пафос богоборства поета і всю увагу перенесено на другорядні соціальні акценти або ж елементарний «бунт плоті проти церковної моралі». [2, 104.]. В основному тут панує дух звинувачення «лицемірного буржуазного суспільства» та «брехливої релігійної моралі», а Блейк замальовується якимсь радикалом-революціонером, що з цими речами борювався з майже партійною прямоотою [5, 7-8; 12, 20-21]. Деякі науковці намагалися якось примирити радянські ідеологічні установки з реальністю блейківського тексту, проте ігнорувалися дуже важливі речі – наприклад, вплив на поета гностичної доктрини; зате підкреслювалися, без належного аналізу й глибини, «богоборчі» мотиви його творчості.

Дослідження найбільш серйозних вчених не уникають заглиблення в «реального Блейка»: В. Жирмунський відзначав вплив на митця як Біблії, так і теорій Сведенборга, Бьоме, Платона, а також складну рецепцію поетом англійської філософії епохи Просвітництва [6, 10–11].

В останні роки на пострадянському просторі з'явилися хоча й знову ж таки нечисленні, але достатньо вагомні розвідки, почасти корисні й для нашого дослідження, у яких простежуються витoki блейківської образності [3, 11–12], гностичні та неоплатонічні погляди поета [14, 247; 8, 80; 21, 28], його специфічну антропософію, що корінням сягає «середньовічних християнських ересей» [15, 88], і це дає ключ до розуміння блейкової картини мови.

Цікавою є дисертаційна робота І. Толочина, в якій не лише формально класифікуються твори у творчості Блейка, але й звертається увага на їхню функцію в полі зіткнення Добра й Зла у світі поета (більшість текстів «Пісень Невинності» організовано симетрично, а «Пісень Досвіду», пов'язаних зі світом зла й несправедливості, – асиметрично) [16, 9]. Але подібні тонкі спостереження залишаються епізодичними.

Глибина, складність і суперечливість поглядів Блейка, на жаль, до цього часу були об'єктом уваги вчених переважно, як кажуть, «далекого зарубіжжя», і висновки зарубіжних вчених можуть зіграти важливу роль у розумінні формування мовної картини світу.

Тут підкреслювалася, зокрема, небезпека трактування поета у певному політичному річищі: «Ми повинні бути обережними у судженнях щодо поглядів Блейка. Їх легко викривити, зводячи його працю до ординарного мирського чи політичного рівня, проте це означало би позбавити сенсу ту його частину, яка якраз має найбільшу цінність» [19, 126]. У наведеній цитаті дослідник має на увазі релігійно-моральний аспект творчості англійця як основний. Саме йому надає головної уваги автор цитованої монографії, попри звичний для нього психоаналітичний кут зору на лірику Блейка], відмічено навіть «східну споглядальність» поета [19, 104]. Якщо радянські й пострадянські вчені лише приступають до вивчення неоплатонізму Блейка, то на Заході ще в середині минулого століття з'являються великі монографічні дослідження на дану тему. Так, Дж. Харпер у книзі «Неоплатонізм Вільяма Блейка» детально аналізує вплив на поета Томаса Тейлора, перекладача та коментатора Платона й неоплатоників, знаходить численні паралелі між символами та ідеями Тейлора і Блейка, і прямо називає Блейка не лише неоплатоніком, але навіть тейлоріанцем – проте після 1803-1804 рр. поет розчаровується у цій теорії; відмічається у книзі й боротьба у душі поета язичництва з християнством [21].

Утім, порівняльний аналіз «зорового ряду» Блейка-графіка і образності його літературних вирішень, зроблений англійськими дослідниками, не залишає сумнівів у тій величезній ролі, яку зіграло в його творчості християнство. Проте не можна не відмітити, що й християнство Блейка (і як частина світогляду поета, і як прояви християнських мотивів в його творчості) було дуже специфічним, що відмічалось багатьма дослідниками [10]. По суті, він створює власний варіант християнської релігії. І хоча навряд чи можна погодитися з таким категоричним твердженням, що Блейк «абсолютно та повно відкидає офіційні релігії та християнського Бога», але міркування про те, що, як Бог за своєю подобою, як говориться в Біблії, створив людину, так і Блейк створює Бога за людською подобою, видається правомірним [28, 40].

Угорська дослідниця А. Петер досить переконливо доводить вплив на світогляд Блейка призабутої нині філософії Гаманна, нараховуючи сім пунктів, що зближують їхні світогляди. [23, 47].

На Заході об'єктом уваги поставали й конкретні питання, пов'язані з поглядом поета на життя та сучасну йому науку. Так, у монографії М. Ніколсон вказано, що Блейк, гостро критикуючи Ньютона та його теорії, тим не менше, саме завдяки теорії світла Ньютона зміг створити неперевершені космічні пейзажі своїх віршів та деякі образи пророчих поем, і саме полеміка з ньютонівським розумінням досвіду стала поштовхом до створення «Пісень досвіду» [22, 165, 176].

Сьогодні спостерігаються й дуже неординарні підходи до творчості Блейка – скажімо, П. Швенгер намагається застосувати постмодерністські ідеї до аналізу питання того, як романтик «бачить» форму свого твору, а поштовхом і «мірилом» виступає загадковий малюнок Блейка, що являє собою раму в рамі, отож, рама є водночас пустотою та формоутворюючим чинником [26]. Популярними стають дослідження, які торкаються заборонених раніше тем – скажімо, Е. Сенаха розглядає творчість Блейка та інших поетів вікторіанської епохи крізь призму гендера й амбівалентної пари страждання-задоволення. [27].

Водночас іноді в науковій літературі спостерігається сумнівна тенденція приписувати Блейку філософію гедонізму, густо замішану на еротичі, й тим само фактично проводити паралелі між Блейком і лібертинами XVIII сторіччя. Так, Ж. Батай пише, що «його творчість закликає до чуттєвого щастя, до переповнення збуджених тіл», хоча й усвідомлює, що «чуттєвість Блейка не вкладається в межі банального потрактування» і додає характерне застереження, що ця «чуттєвість близька Дії, тобто Злу» та супроводжується відчуттям жаху [1, 68-69].

На наш погляд, можна погодитися з думкою В. Ренвіка про те, що світогляд Блейка являв собою синтез дуже різномірних елементів [25, 125] і така філософська поліфонія не могла не відобразитись у мовній картині світу поета на фоностилістичному, морфолого-стилістичному, синтаксично-стилістичному рівнях у поетичній тканині віршів Вільяма Блейка, аналіз яких стане нашим наступним завданням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Батай Ж. Блейк // Батай Ж. Литература и Зло: Эмили Бронте. Бодлер. Мишле. Блейк. Сад. Пруст. Кафка. Жене / Жорж Батай; [пер. с франц. Н.В. Бунтман]. — М.: Издательство МГУ, 1994. — С. 59–73.
2. Васильева Т.Н. Лирика Вильяма Блейка / Васильева Т.Н. // Уч. зап. Кишиневского гос. ун-та. – Кишинев: Партийное изд-во ЦК КП Молдавии, 1959. – Т. 36 (филологический). – С. 97–117.

3. Глебовская А. Предварение //Блейк У. Песни Невинности и Опыта; [пер. с англ. С. Степанова]. – СПб: Азбука-классика, 2006. – С. 5–21.
4. Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры / Анатолий Маркович Гуревич. – М.: Искусство, 1984. – 350 с.
5. Елистратова А. Уильям Блейк (1757–1957) / Анна Елистратова. – М.: Знание, 1957. – 32 с. – (Серия VI. № 21).
6. Жирмунский В. Вильям Блейк / Виктор Максимович Жирмунский //Вильям Блейк. Избранное; [пер. С. Маршака]. – М.: Худ. лит., 1965. – С. 5–34.
7. Зверев А.М. Величие Блейка / Алексей Матвеевич Зверев //Блейк У. Избранные стихи: Сб. / [сост. А.М. Зверев]. – М.: Прогресс, 1982. – С. 5–33.
8. Казакова И.Б. Уильям Блейк - неоплатоник / Казакова И.Б. // Мир науки, культуры, образования. – 2009. Научный журнал. - №2 (14) Горно-Алтайский государственный университет. С. 74-80.
9. Кокшарова Т.Э. Христос как воплощение творческого начала в художественной системе Уильяма Блейка / Кокшарова Т.Э. //Литература в контексте современности. – Челябинск, 2007. – С. 288–291.
10. Лисиченко Л.А. Лексико-семантический вимір мовної картини світу. – Х.: Основа, 2009. – 191 [1] с
11. Мортон А.Л. Английская утопия /Артур Лесли Мортон; [пер. с англ. О.В. Волкова]. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1956. – 278 с.
12. Некрасова Е. Уильям Блейк / Екатерина Некрасова. – М.: Искусство, 1960. – 72 с.
13. Сердечная В.В. Нарративные стратегии ветхозаветных пророчеств в поэзии Уильяма Блейка / Вера Владимировна Сердечная //Художественная литература и религиозные формы сознания. – Астрахань, 2006. – С. 41–45.
14. Токарева Г. Жестокая старость и проклятая юность в мономифе Уильяма Блейка / Галина Альбертовна Токарева //Вопросы литературы. – 2005. – № 3 (май-июнь). – С.245–262
15. Токарева Г.А. Кеносис Христа и романтическое сознание (по материалам творчества У. Блейка) / Галина Альбертовна Токарева //Человек. – 2004. – № 2. – С. 88–97.
16. Толочин И.В. Функционально-стилистический анализ повтора в поэзии У. Блейка (на примере цикла Songs of Innocence and of Experience): Автореф. ... канд. филол. н. / Игорь Владимирович Толочин. – Ленинград, 1987. – 16 с.
17. Якимович А.К. Новое время. Искусство и культура XVII-XVIII веков /Александр Клавдианович Якимович. – СПб: Азбука-классика, 2004. – 440 с.
18. Damon S.F. A Blake dictionary: the ideas and symbols of William Blake / S. Foster Damon. – Hanover, N.H.: Brown University Press, 1988. – 532 p.
19. Digby G.W. Symbol and Image in William Blake / George Wingfield Digby. – Oxford: Clarendon Press, 1957. – 144 p.
20. Erdman D.V. The illuminated Blake: William Blake's illuminated works with a plate-by-plate commentary / David Erdman. – New-York: Dover Publication, 1974. – 416 p.
21. Harper G.M. The Neoplatonism of William Blake / Georg Mills Harper. – Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1961. – 324 p.
22. Nikolson M.H. Newton demands the Muse: Newton's Optics and the Eighteenth Century Poets / Marjore Hope Nikolson. – Princeton: Princeton Univ. Press, 1946. – 177 p.
23. Peter A. A Second essay in romantic typology: lord Byron in the wilderness / Peter A. // Neohelicon. – 1999. – Vol. 26. – № 1. – P. 39–54.
24. Raine K. Golgonooza, city of imagination: last studies in William Blake / Kathleen Raine. – Hudson, N.Y.: Lindisfarne Press, 1991. – 182 p.
25. Renwick W.H. English Literature, 1789–1815 / William H. Renwick. – Oxford: Clarendon Press, 1963. – 293 p.
26. Scwenger P. Blake's Boxes, Coleridge's Circles, and the Frame of Romantic Vision / Scwenger P. // Studies in Romanticism. – Boston, 1996. – Vol. 35. – № 1. – P. 99–117.
27. Senaha E. Sex, drugs and madness in poetry from William Blake to Christina Rosetti: woman's pain, woman's pleasure / Eijun Senaha. – Lewiston: Mellen University Press, 1996. – 167 p.
28. Sillina B. William Blake and English Pre-Romanticism / Sillina B. – Riga: P. Stuckas, 1982. – 56 p.